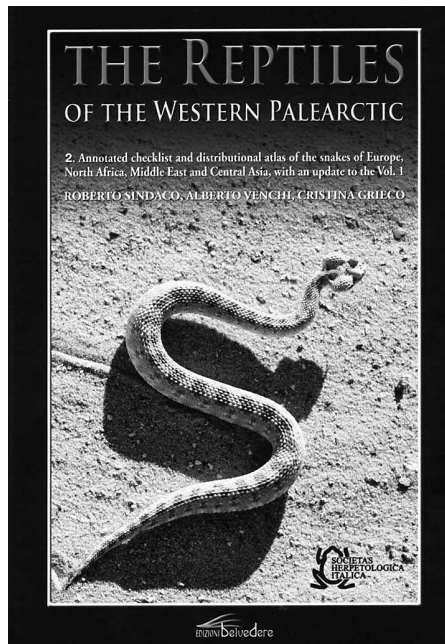


Robert Sindaco, Alberto Venchi, Cristina Grieco: The Reptiles of the Western Palearctic 2. Annotated checklist and distributional atlas of the snakes of Europe, North Africa, Middle East and Central Asia

Nesnadný, dlouhodobý, ale mimořádně herpetologicky prospěšný úkol si dala trojice, resp. vzhledem k prvnímu dílu čtveřice autorů, jež se rozhodla sestavit kompletní atlas plazů západní části palearktické oblasti, tedy Evropy, severní Afriky, Blízkého východu a Střední Asie. První publikace z dvojdílné série vyšla v r. 2008 (Sindaco a Jeremčenko) a zabývala se želvami, krokodýly, dvouplazy a ještěry této oblasti. Díky preciznímu a do té doby nejucelnějšímu atlasovému zpracování uvedených skupin obratlovců se část odborné veřejnosti podívala, proč se autoři rovnou nevěnovali všem druhům plazů – tedy i hadům. Důvod je však zřejmý. Rozsáhlost a komplexnost těchto typů prací (vymezený region západní části palearktické oblasti má rozlohu přibližně 27 milionů km² a nachází se zde asi 690 známých druhů plazů) si vyžaduje značný časový vklad, jehož výstup dozrává jen pomalu. Po pěti letech od prvního dílu jsme se však druhé knihy dočkali a musím říct, že je opět co obdivovat. Autoři jsou lidé, jimž je palearktická oblast domovinou a prací s plazy v jejich pouštích, stepích, lesích, vodách nebo vysokých horách strávili velkou část odborného života. Obě publikace jsou tak nejen samotným provedením (grafická úprava, křídový papír, barevné fotografie, mapy apod.), ale hlavně svou informativností užitečnou součástí herpetologických, zoologických a zoogeografických knihoven.

Přejdeme však konkrétně k druhému dílu věnovanému hadům. Po předmluvě a úvodu následuje 6 samostatných celků (kapitol), které se obecně zabývají zkoumaným územím a jeho herpetofaunou a víceméně opakují údaje z prvního dílu atlasu. Hned na začátku na tento fakt autoři upozorňují, zároveň dodávají, že jsou informace podle možnosti upřesněny a aktualizovány. Tato úvodní část není příliš obsáhlá (i když hlavně oddíl nazvaný Geographic extent by si zasloužil poněkud hlubší vklad, a to zejména vzhledem k současnému přehodnocování zoogeografických oblastí; např. Holt a kol. 2013). Určitě je ale zajímavé dozvědět se, jak se autoři vypořádali s ca 52 tisíci faunistických záznamů (Materials and methods), které použili pro mapové výstupy. Samotnému hadímu obsahu knihy je pak více přizpůsobená třetí kapitola The present status of herpetological knowledge in the Western Palearctic, kde autoři zpracovali stručný přehled významných prací o hadech (plazech) vztahujících se k různým regionům západu palearktické oblasti, jež mohou být odrazem k další literatuře. Čtvrtá kapitola o složení fauny vymezeného regionu se po

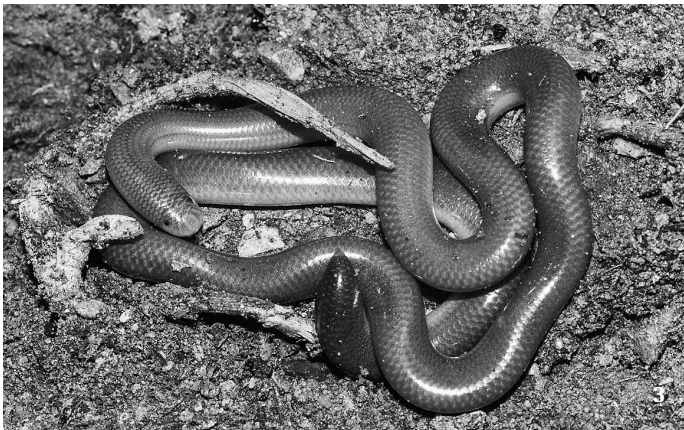
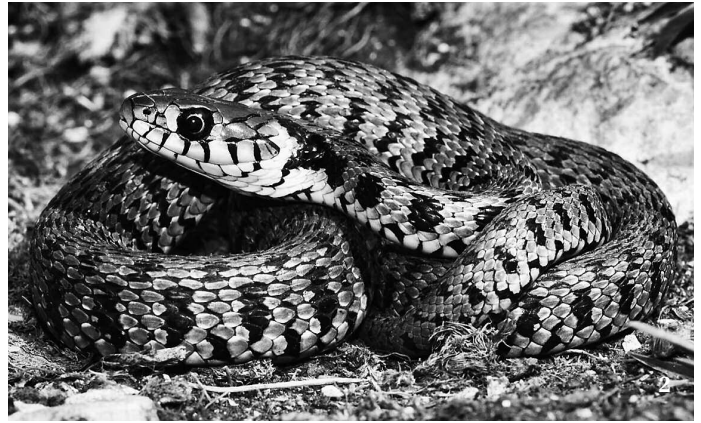


krátké vsuvce věnované druhovému konceptu zabývá zoogeografickou charakteristikou hadů tohoto území (endemismus, okrajové druhy, introdukce apod.) a mohla by být nazvána věcně a nikoli obecně (snakes fauna versus herpetofauna). Z kapitoly mohu zejména vyzdvihnout tabulku srovnávající hady západu palearktické oblasti se zbytkem světa (podle autorů se na zájmovém území vyskytuje jen 10 % rodů a přibližně 6 % druhů všech hadů světa) a závěrečnou část o jejich biodiverzitě. Milovník hadů tak hned zjistí, že nejvíce těchto úžasných tvorů může nalézt v oblasti Levanty, jež byla pravděpodobně historicky významným speciálním a kontaktním centrem herpetofauny Asie i Afriky. Pátá kapitola se věnuje biogeografii hadů ve vztahu k jednotlivým biogeografickým celkům Starého světa, definici hraničních oblastí, stykům těchto celků a také charakteristickým druhům jednotlivých regionů. Na závěr autoři, na základě analýzy rozšíření hadích druhů, rozdělují západní část palearktické oblasti na podregiony a provincie, u nichž uvádějí především endemické druhy. Povinnou jízdu je poslední z obecných kapitol zaměřená na problematiku ohrožení a ochrany západopalearktických druhů hadů s těžištěm v tabulce rozdělující druhy studovaného regionu podle kategorií Mezinárodní unie ochrany přírody (IUCN).

Skutečným těžištěm knihy jsou však následující dvě kapitoly, a to Annotated Checklist a Distributional Atlas. Po krátkém úvodu se na 158 stranách ponoříme

do jednotlivých skupin, čeledí, rodů a druhů západopalearktických hadů. Každá vyšší taxonomická jednotka je krátce charakterizována, ale hlavní důraz se klade na popisované druhy, jichž je 195 (křivka grafu na str. 26 se zastavuje nad hranicí 180) plus dva recentně popsané druhy z r. 2012 (užovka *Eirenis kermanensis* z Íránu a zmije *Vipera olguni* z Turecka), uvedené v příloze na konci této kapitoly. Ve výčtu druhů autoři uvádějí stručně, ne však přímo obecné nebo neužitečné informace o současném i historickém jménu taxonu, autorech jeho popisu, typové lokalitě, rozšíření s odkazem na konkrétní číslo mapy v kapitole Distributional Atlas, chorotypu (zde stále nepanuje soulad mezi jednotlivými autory, doporučuji se v případě dalšího využití informací o biogeografické afinitě odrazit právě od těchto dvou atlasů), potencionálních poddruhů, fylogenetické a morfologické příbuznosti druhů. Nechybějí ani důležité poznámky a vysvětlení, užitečný je přehled další literatury, která se k danému druhu více či méně vztahuje. V této kapitole najdete rovněž mapy celkového rozšíření některých vybraných rodů a pěkný doplněk tvoří perokresby druhů převzaté z historických prací, starých i více než století. Za nejužitečnější v této kapitole považuji údaje k taxonomii druhů, jež jsou přehledně zpracovány a poslouží k základnímu zorientování se v konkrétní problematice (např. u rodů jako *Eirenis* a *Platyceps* více než žádoucí).

Samotná kapitola atlasu rozšíření obsahuje 184 map a představuje vlastně ústřední impuls vzniku této publikace a hlavní zdroj, z něhož může vycházet většina dalších prací na toto téma. Informace o reálném rozšíření na mapách jsou zároveň určitou slabinou knihy, neboť z těchto podkladů se nedozvíme nic o přesnějším areálu druhu, což může v některých případech (okraje areálů) vnášet určitý chaos do finálního poznání. Navíc body na mapách nekorespondují s častěji používaným síťovým mapováním 50 × 50 km UTM (Universal Transverse Mercator – pravouhlý zeměpisný souřadnicový systém), použitým např. v atlasu evropské herpetofauny od J. P. Gasca a kol. (1997) a dalších pracích o rozšíření herpetofauny, což znesnadňuje porovnání jednotlivých záznamů. Od str. 453 však autoři u každého druhu připojují číselný odkaz na konkrétní publikaci, které byly využity jako podklad pro mapové výstupy (publikace jsou uvedeny hned v následující kapitole), čímž je určité, i když zdlouhavé srovnání možné. Přesto při pozornějším pohledu mohou některé mapy vyvolat otázky, nebo jsou přímo nepřesné. Např. u tak známého a studovaného druhu jako zmije *V. ursinii* se můžeme v knize setkat hned s dvěma verzemi: na str. 218 mapa celkového rozšíření druhového komplexu této zmije ukazuje pro druh *V. ursinii* ve Francii, na Balkáně a ve střední Evropě více distribučních bodů, než je tomu na mapě druhu samotného (č. 184) na str. 317. Hlavní zmatek působí, že jsou body uvedeny (zasahují) i na územích, kde se druh nevyskytuje, byl vyhuben, nebo zůstávají nálezy sporné (Bulharsko, Rakousko, jihovýchodní Řecko, Slovensko). I přesto, že na mapě ze str. 218 autoři uvádějí výskyt celého druhového



1 Širohlavec ještěrcí (*Malpolon monspessulanus*) byl dlouho považován za druh rozšířený v celém Středozeří. Na základě mtDNA však bylo zjištěno, že východní Středozeří obývá odlišná evoluční linie povýšená na samostatný druh *M. insignitus* (Carranza a kol. 2006).

2 U užovky obojkové (*Natrix natrix*) bylo popsáno mnoho poddruhů a barevných variet. Analýza mtDNA však ukázala komplikovaný fylogeografický vzor neodpovídající do té doby zavedené taxonomii (Kindler a kol. 2013).

3 Taxonomie slepáka nažloutlého (*Typhlops vermicularis*) bude pravděpodobně přehodnocena kvůli existenci velmi starých evolučních linií v oblasti Blízkého východu (Kornilios a kol. 2012).

4 Zmije *Vipera ursinii* byla až do molekulární analýzy jednotlivých populací považována za taxonomicky relativně stabilní druh s několika poddruhy. Práce A.-L. Ferchaudové a kol. (2012) však naznačuje, že *V. u. graeca* (na obr. z jižní Albánie) je bazální vůči všem ostatním druhům komplexu *ursinii-renardi* a měla by být považována za samostatný druh. Snímky D. Jablonského

komplexu *V. ursinii*, z mapy úplně vypadlo rozšíření *V. anatolica* (viz mapa 182, str. 316). Dalším příkladem může být distribuční bod u štíhlavky kaspické (*Dolichophis caspius*) na území Slovenska (mapa 035, str. 243), jenž je samozřejmě chybny a patří měl odpovídat výskytu štíhlavky u Budapešti. Zmatečné jsou i body u užovky podplamaté (*Natrix tessellata*) na severním okraji rozšíření na Slovensku a v České republice, přičemž zde naopak chybí publikovaný údaj o rozšíření ze Slezska (Vlček a kol. 2010 a také Živa 2010, 2: 83–86). Další nepřesné body najdeme u slepáka na

žloutlého (*Typhlops vermicularis*, obr. 3) – mohou evokovat výskyt druhu na Krétě nebo ve středním Bulharsku, kde druh nebyl zachycen, resp. izolovaný záznam populace ze západních bulharských Rodop nebyl od začátku minulého stol. dosud věrohodně potvrzen (Stojanov a kol. 2011). A podobných případů vyznačených bodů navíc, nebo naopak chybějících lze jmenovat více (štíhlavka útlá – *Platyceps najadum*, užovka sarmátská – *Elaphe sauromates*, užovka obojková – *Natrix natrix*, obr. 2, hlavatka neboli skvrnovka kočičí – *Telescopus fallax*, užovka stromová – *Zamenis longissimus* atd.). Tím ale nechci říci, že mapy představují jen orientační pohled na rozšíření druhů. Naopak. Ve většině případů jsou dobrým a široce využitelným základem pro další práci. Poznámku však mám ještě k zachování uniformity map. Jednak si myslím, že některé z nich šlo sloučit do jedné s jinými příbuznými druhy, konkrétně např. u druhů slepan *Lepotyphlops burii*, slepák *Letheobia episcopopus*, hady rodu „*Coluber*“ nebo zmije *V. anatolica*, jejichž areál zahrnuje jeden či dva body, nebo jsou to druhy příbuzné, ale jejich areály se nepřekrývají. Ostatně u vybraných druhů tak provedeno bylo (viz užovky *Eirenis collaris* a *E. eiselti*, širohlavci *Malpolon monspessulanus*, obr. 1, a *M. insignitus*, zmije *V. berus* a *V. barani* apod.). Za druhé, uvádět distribuci druhů i mimo areál západní palearktické oblasti může přinášet určitou informaci, a to zejména pokud celkové rozšíření druhu zasahuje těsně za okraje vymezené oblasti. Avšak selekcí na některé druhy, nebo uvedením bodů na areálu severně od rovniku v Africe, Indii apod. kniha ztrácí konzistentnost a působí trochu zmatečně.

Fotografická galerie hadů zkoumaného území tvoří opravdu hodnotné představení

popisovaných druhů. Celkem 342 fotografií vyniká mimořádnou kvalitou, mnohé jsou velmi detailní; autoři se pokusili zachytit jak druhy samotné, tak jejich barevné variety, formy a jedince z různých území areálů. Některé druhy jsou představeny i vícekrát, zatímco jiné málo (např. zmije rodu *Pseudocerastes*) nebo vůbec.

Pokud přeskočíme výše komentovanou použitou literaturu, dostaneme se k poslední 10. kapitole, která aktualizuje údaje k prvnímu dílu atlasu z r. 2008. Jde především o úpravy a doplnění taxonomie a nově popsaných nebo zrevidovaných druhů posledních let, jež je zakončena příslušnou literaturou. Tento doplněk k prvnímu atlasu považuji za velmi dobrý nápad, který dílo převedl na současný stav poznatků, aniž by se musel udělat dotisk celého původního atlasu. Tím publikace neztrácí na aktuálnosti, i když to pravděpodobně v dnešní době rychlých taxonomických změn dlouho nevydrží (např. již v roce vydání atlasu byl popsán z Ázerbajdžánu nový druh zmije *V. shemakhensis*). Takový je už osud monografií. Pokud si nakonec srovnáme klady a záporné recenze publikace, klady jednoznačně převažují, a proto si myslím, že navrhovaná kupní cena není přehnaná. Pokud patříte k zájemcům o obratlovce zkoumaného území, jistě by ve vaší knihovně neměla chybět (pro herpetology je přímo povinná). Do budoucna si pak můžeme přát, aby byly podobným způsobem zpracovány i další regiony světa.

Použitá literatura uvedena na webu Živa.

Societas Herpetologica Italica, Edizioni Belvedere, Latina 2013, 544 str. Doporučená cena 62 Eur, v české distribuci odborné literatury 1 795 Kč